

Quạt Làng Vác

--- Văn Minh ---

Ca dao xưa có câu:

*Hỡi cô thắt giải bao xanh,
Có về Canh Hoạch với anh thì về,
Canh Hoạch ít ruộng nhiều nghề
Yêu nghề quạt giấy hay nghề đan khuya?*

Canh Hoạch là tên chữ của làng Vác hay còn gọi là Kẻ Vác - Một làng nổi tiếng với nghề làm quạt giấy truyền thống, nay thuộc xã Dân Hoà, huyện Thanh Oai, tỉnh Hà Tây. Quạt Vác vốn bền đẹp, khi quạt có nhiều gió. Nan cứng không mọt, được phát bằng nước cày tốt, dính, nhẹ, lại được phát bằng giấy dó thủ công rất mịn và dai nên xưa nay được dân gian ưa thích.

Theo thạc sĩ Bùi Văn Vượng - Một nhà nghiên cứu rất có tâm huyết với các làng nghề truyền thống thì, quạt Vác bắt đầu xuất hiện từ nửa cuối thế kỷ 19, cách đây khoảng 140 - 150 năm, do Mai Đức Siêu - người được coi là ông Tổ của làng khởi nghiệp. Dần dần nhiều gia đình theo nghề và chẳng bao lâu cả làng Canh Hoạch đều làm quạt. Các người già trong làng thường kể rằng: Trước kia, muốn làm quạt phải có một cái nan mẫu làm khuôn, ở đầu khuôn phải đóng sẵn một cái đinh con. Rồi khi làm theo, tất cả các nan đều phải đặt lên khuôn và làm đúng như vậy. Việc khoan lỗ cũng phải khoan riêng, mà lại xiên lỗ hai, ba nan một, sau mới chắp vào thành một cái quạt... Cách này rất đơn giản nhưng năng suất lại thấp. Về sau kỹ thuật làm quạt Vác nhiều lần cải tiến, nâng cao, dần dần trở nên tinh xảo và năng suất cao hơn nhiều.

Ông Trần Lãm - một trong những người già trong làng kể với giọng đầy tự hào: Trước kia thợ Vác từ chỗ chỉ sản xuất quạt bán quanh vùng quê mình, đã tiến lên làm các loại quạt kỹ, quạt quý xuất khẩu và tham dự các cuộc đấu xảo, hội chợ ở Hà Nội và ở Paris. Những người thợ quạt làng Canh Hoạch mỗi khi ôn lại truyền thống nghề nghiệp của mình, bao giờ cũng nhắc đến sự kiện đáng ghi nhớ:

Vào năm 1946, dân làng Canh Hoạch cùng nhau làm một chiếc quạt gửi lên Việt Bắc biểu Chủ tịch Hồ Chí Minh, nhân kỷ niệm ngày sinh của Người. Đó là chiếc quạt thước - một loại quạt giấy dài một thước ta - trên mặt quạt có châm kim hoa văn rất đẹp và hai bài thơ, trong đó có bài:

"Gió xuân hây hây Ba kỳ mát Muối cỏ vo ve một phẩy tan. Gia Cát quạt lông, Hồ quạt giấy Trước sau quét sạch lũ tham tàn".

Sau này, trong bài hồi ký của mình, cụ Hoàng Đạo Thúy kể rằng: Vào thời điểm Hồ Chủ tịch phát động phong trào thi đua yêu nước, cụ Hoàng được Bác giao trách nhiệm làm Tổng Bí thư Ban Thi đua Trung ương. Sau khi bàn bạc công việc xong, cụ Hoàng ra về thì Bác Hồ giữ lại, đưa cho một cái quạt thước và nói: "Cụ cầm cái quạt này để quạt cho phong trào lớn mạnh".

Kỹ thuật châm kim trên quạt chính do thợ làm quạt làng Canh Hoạch sáng tạo ra. Đây là một thủ pháp kỹ thuật phức tạp và độc đáo. Quạt châm kim chỉ mới thấy có ở Việt Nam. Mà ở Việt Nam cũng chỉ có làng Canh Hoạch sử dụng kỹ thuật châm kim tạo hình và hoa văn trên quạt giấy một cách khéo léo mà thôi. Vì là kỹ thuật phức tạp, khó thực hiện nên ngay chính người dân Vác không phải ai cũng có thể làm được. Đề tài châm kim khá phong phú, tùy từng đối tượng. Bạn muốn tặng ai, nhân dịp gì xin cứ yêu cầu, người làm quạt sẽ châm kim thích hợp. Điều đặc biệt là người châm tia không cần vẽ sẵn hình mẫu, mà hình ảnh như từ trong óc cứ hiện dần ra theo bàn tay cầm kim rê đi thoăn thoắt trên nền tím thẫm của quạt, rất cân đối, tinh vi: Mây, Rồng, Phượng, Tùng, Hoa v.v... Cầm quạt soi lên trời, bạn sẽ kinh ngạc khi thấy hình vẽ hiện lên như một bức họa mà đường nét là những lỗ kim liền nhau.

Hiện nay, người làng Vác vẫn làm quạt. Tuy nhiên, theo chị Hà - một trong những thợ làm quạt làng Vác thì: thị trường quạt giấy thủ công đã khác trước. Có những lúc chúng tôi tưởng nghề truyền thống của làng đã tới hồi kết thúc. Việc chuyển nghề mưu sinh kể ra cũng không khó, nhưng tiếc nhất là biết bao công sức, tinh túy của đất nghề xưa nay.

Rất may, người làng Vác cũng đã tìm cho mình một hướng đi mới. Đó là việc chuyển sang làm quạt nghệ thuật, quạt mỹ nghệ xuất khẩu. Đã có những hộ đứng lên vay vốn đầu tư, quy tập các tay thợ cứng với ý định làm giàu chính bằng nghề truyền thống của mình. Quạt mỹ nghệ làng Vác nay đã khẳng định lại ưu thế của mình trên những lĩnh vực mới. Với vốn đầu tư của Ngân hàng, người thợ làng Vác đã mạnh dạn thay đổi nguyên liệu, mẫu mã. Những chiếc quạt sừng, quạt đồi mồi, ngà... với những hoa văn tinh xảo truyền thống của làng Vác đã thực sự chinh phục được tất cả những

khách hàng khó tính nhất từ khắp mọi nơi trên thế giới.